

פרשת מטות-לעמוד בדיבור

במדבר פרק ל

"(ב) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל-רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה:
(ג) אִישׁ כִּי-יָדַר נָדַר לַיהוָה אֶת-נַפְשׁוֹ לֹא יַחַל דְּבָרוֹ כְּכֹל-הַיָּצֵא מִפִּי יְעֹשֶׂה"

רש"י - לא יחל דברו - כמו לא יחלל דברו, לא יעשה דבריו חולין

יש לשאול מדוע מאמר בפרשה זו בשונה משאר התורה "וידבר משה אל ראשי המטות:

1. רש"י-(ב) ראשי המטות - חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואחר כך לכל בני ישראל. ומנין שאף שאר הדברות כן, תלמוד לומר (שמות לד, לא - לב) וישבו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בני ישראל. ומה ראה לאומרה כאן, למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות. או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד, נאמר כאן זה הדבר, ונאמר בשחוטאי חוץ (ויקרא יז, ב) זה הדבר, מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל, שנאמר דבר אל אהרן וגוי, אף זו נאמרה לכולן:

2. עונה הרב חנן פורת בשם תלמידי החת"ס בשם רבם-משום שצריכים ראשי העם להזהר יותר בדיבורם והבטחות ולקיימם, ושלא יתחלל דיבריהם.

3. אלשיך (שם)-אל הראשים שיהירו את העם שיהירו בדיבורם ובשבועתם

ראוי לשים לב, למה לא נאמר כאשר בכל התורה, וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל וכו'. ואם הוא הזכירו הראשים, לומר, כי יחיד מומחה מתיר, יאמר דבר אל ראשי המטות וכו'. ועוד, אומרו לבני ישראל, והיה לו לומר אל ראשי המטות ואל בני ישראל. וגם מה ענין אומרו לשון זה הדבר וכו', ולא סיפר הצווין, וידוע הוא אשר דברו ה'. שירה כאומר זה הדבר הוא אשר צוה ה' ולא באופן אחר. ועוד כפל אומרו ידור נדר השבע שבועה לאסר אסר:

(ב) אך לפי הפשט זולת דרשות רבותינו ז"ל על פי הדין. יאמר, הנה דרך המון עם לישבע ולנדור מתוך כעס וכיוצא, באופן, שלא לשם שמים הם עושים, ולא נדרי צדיקים יקראו. ועל כן שמעון הצדיק לא אכל מאשם נזיר, אם לא מאחד מן הדרום, שעל שבא יצרו להתגבר עליו נדר בניזיר (נדרים ט ב)¹.

על כן אמר משה אל ראשי המטות, שהם חכמיהם וגדוליהם ומנהיגיהם, יזהירו על הדבר. ותהיה שומה בפיהם איש את שבטו לאמר להם. אל יעלה על רוחם כי טוב בעיני ה' הרבות בנדרים, כי אדרבה כל הנודר כאילו בנה במה. וטוב לגבר שלא ידור. זולתי על אחת משתי בחינות. או לה'-כעובדא דשמעון הצדיק, שהיה להכניע יצרו לידבק בה, שאוסר עצמו בנדר על היין וכיוצא בו. או בחינה שנית, והיא-אם בא יצרו להחטיאו ישבע שלא לעשות הדבר ההוא. כמו שאמרו ז"ל (תנחומא בעליותך ז) כי כן עשו יוסף ובוועז² שנשבעו ליצור, והוא מאמר דוד נשבעתי ואקימה לשמור וכו' (תהלים קיט קו).

וזו יאמר-וידבר משה אל ראשי המטות וחכמיהם. ומה דבר להם, הלא הוא לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה'. שלבני ישראל יזהירו לאמר להם, אל יעלה על רוחכם כי חפץ ה' ברבוי נדרים. כי אם זה הדבר אשר צוה ה', 1. (ג) איש איש כי ידור יהיה נדר לה', שהוא לידבק בה' בהכניע יצרו כעובדא דשמעון הצדיק. וכן בחינה שנית, 2. שאם ישבע תהיה שבועה לאסור אסר על נפשו. שהוא לאסור מה שהוא כבר איסור על נפשו, שהוא לישבע ליצרו שלא יעשה איסור שכבר נאסר עליו. למען החזיק את יצרו הטוב ואת נפשו נגד היצר הרע, לבלתי עשות הדבר הרע ההוא.

ועם כל זה, טוב מזה ומזה שלא יזדקק לנדור ושבועה. כי אם שלא יחל דברו בלי שבועה שנאמרה לעשות הטוב, כי אם כל היוצא מפיו יעשה:

או שיעור הכתוב. או השבע שבועה, מה שהוא כבר שבועה עליו מאז מסיני, שלא לעבור על דת. וגם שאין שבועה חלה על שבועה, ובלעדי זה הרי הוא מושבע ועומד. עם כל זה טוב הוא לאסור מה שהוא איסור על נפשו להזהר עוד, כאשר עשו יוסף ובוועז. וטוב מהכלל הוא, שאפילו לא היה שבועה לא יחל דברו וכו' כמדובר"

החיוב לקיים דיבורו גם ללא שבועה

בבא מציעא דף מט עמוד א

רבי יוסי ברבי יהודה אומר: מה תלמוד לומר הין צדק? והלא הין בכלל איפה היה? אלא לומר לך: שיהא הין שלך צדק, ולאן שלך צדק! אמר אביי: ההוא שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב

אלשיך- "או, מה שאמרתי לישבע לקיים את המצוה, אל יעלה על רוחכם כי בלי שבועה, האומר בפיו לעשותה אינו חייב לקיים, כענין אשנה פרק זה וכיוצא בו. כי אם לא יחל דברו וכו' כי היא אמירה לגבוה"

שולחן ערוך חושן משפט סימן רד

"מי שנתן דמים ולא משך המטלטלים, אף על פי שלא נקנו לו המטלטלים כמו שנתבאר, כל החוזר בו, בין לוקח בין מוכר, לא עשה מעשה ישראל וחייב לקבל מי שפרע; ואפילו לא נתן אלא מקצת הדמים."

¹ תלמוד בבלי מסכת נדרים דף ט עמוד בתניא, אמר (רבי) שמעון הצדיק: מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד; פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן הדרום, וראיתיו שהוא יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו לתלתים, אמרתי לו: בני, מה ראית להשחית את שערך זה הנאה? אמר לי: רועה הייתי לאבא בעירי, הלכתי למלאות מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי, ופחז עלי יצרי ובקש לטורדני מן העולם, אמרתי לו: רשע! למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך, במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה? העבודה, שאגלחך לשמים! מיד עמדתי ונשקתיו על ראשו, אמרתי לו: בני, כמוך ירבו נזרי זירות בישראל, עליך הכתוב אומר: איש... כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה'² מדרש תנחומא (ורשא) פרשת בהעלותך סימן'

דכתיב (רות ג) ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת ויאמר מי את ותאמר אנכי רות אמתך, אמר רבי יהודה הלוי בר שלום אמרה לו בדברים אתה מוציאני אמר לה ח' ה' איני מוציאך בדברים, ח' ה' מלמד שהשביע ליצרו שהיה מקטרגו ואומר לו אתה פנוי והיא פנויה הרי השעה שתזקק לה מיד נשבע אותו הצדיק ח' ה' כלומר איני נוגע בה בזו הלילה ולא בוועז לבד אלא כל הצדיקים משביעין ליצרון, שכן את מוצא בדוד כשנפל שאול בידו מה כתיב שם (שמואל א כו) ויאמר דוד ח' ה' כי אם ה' יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה ירד וגו'

הנושא ונותן בדברים בלבד, הרי זה ^(א) ראו לו לעמוד בדבורו אף על פי שלא לקח מהדמים כלום, ולא רשם ולא הניח משכון. וכל החוזר בו, בין לוקח בין מוכר, אף על פי שאינו חייב לקבל מי שפרע ה"ז ממחוסרי אמנה ^(ב) ואין רוח חכמים נוחה הימנו.

שם רד סעי' י'

הגה: טז] אף על [יח] פי שבדברים בלא מעות יכול לחזור בו וא"צ לקבל עליו מי שפרע, מ"מ ראוי לאדם לעמוד בדיבורו אף על פי שלא עשה שום קנין, רק דברים בעלמא, וכל החוזר בו, בין לוקח בין מוכר אין רוח חכמים נוחה הימנו. יז] והני מילי בתד תרעא, אבל בתרי תרעי אין זה ממחוסרי אמנה. וכל האומר לתת לחבירו מתנה מועטת ולא נתנה לו, הרי זה ממחוסרי אמנה (הכל בטור). ועיין לקמן סימן רמ"ט. יח] וי"א דאפילו בתרי תרעי אסור לחזור, ואם חזר בו יש בו משום מחוסר אמנה (נ"י פ' הזהב והמגיד פרק ו' דמכירה וב"י בשם תוספות ורבינו ירוחם נ"ט ח"ד, ח' וכן נראה עיקר).

רמב"ם הלכות דעות פרק ב הלכה ו

אסור לאדם להנהיג עצמו בדברי חלקות ופיתוי, ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב אלא תוכו כברו והענין שבלב הוא הדבר שבפה, ואסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הנכרי, כיצד לא ימכור לנכרי בשר נבילה במקום בשר שחוטה, ולא מנעל של מטה במקום מנעל של שחוטה, ולא יסרהב בתבירו שיאכל אצלו והוא יודע שאינו אוכל, ולא ירבה לו בתקרובת והוא יודע שאינו מקבל, ולא יפתח לו חביות שהוא צריך לפותחן למוכרן כדי לפתותו שבשביל כבודו פתח וכן כל כיוצא בו, ואפילו מלה אחת של פיתוי ושל גניבת דעת אסור, אלא שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות.

של"ה פרשת מטות תורה אור

ב. אלו המצוות נחלקות לשלשה חלקים הכוללות, שהם שלמות הנפש ושלמות הגוף ושלמות הממון. שעליהם נאמר (דברים ו, ה) יואהבת וגו' בכל לבבך, 'לבבך' שהוא חיות הגוף, יובכל נפשך ובכל מאדך, והארכתי בהם במקומות אחרים (פרשת עקב אות ו ואילך).

בפרשת מטות מדבר מהנשמה. הנה הנדרים שבא בהם אזהרה 'ככל היצא מפיו יעשה' (במדבר ל, ג), הוא ענין הנפש, שהוא כח השכלי הנמשך מהנשמה, כי הדיבור החיצון נמשך מהדיבור הפנימי, שבה יבדל האדם מכל בעל חי ונקרא מדבר, על כן ילא יחל דברו. וכן כתיב (בראשית ב, ז) ויהי האדם לנפש חיה, ומתרגמין לרוח ממלא. וכבר ידעת כי האדם נבנה בצורה העליונה, וכל אחד מאבריו הוא ענף אחד מהאילן העליון, והפה שברא הקדוש ברוך הוא באדם לא בראו רק (אלא) לספר שבתו וגדלו, והוא כלי מוכן להשתמש בו למלך הכבוד, וזה שנאמר (תהלים קמה, כא) יתהלת ה' ידבר פי. ולפיכך 'ככל היצא מפיו יעשה'.

של"ה פרשת מטות דרך חיים תוכחת מוסר

ד. 'לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה' (במדבר ל, ג). לכאורה 'ככל היצא מפיו יעשה' הוא מיותר. אלא הוא תוכחת מוסר שהאדם יהיה נאמן בדיבורו וישמור מוצא שפתיו, אף שלא היה בדרך נדר ולא היה מחוייב בדברים. כענין שאמר משה רבינו ע"ה לבני גד וראובן (שם לב, כד) ויהיצא מפיהם תעשוי, פירש רש"י שקבלתם [עליכם] לעבור למלחמה עד כיבוש וחילוק כו'. עוד דבר אחד הבטיחו מה שלא היו מחוייבים לעשות, דהיינו שלא היו מחוייבים רק לצאת עם ישראל ביחד במלחמה, כמו שאמר להם משה רבינו ע"ה (שם שם, ו) 'האחיכם (יוצאים) [יבאו] למלחמה ואתם תשבו פה', והם קבלו (שם שם, יז) 'נחלץ חשים לפני בני ישראל', שהם רוצים לילך בראש. ועל זה פירשו הפסוק הנאמר בגד (דברים לג, כא) 'צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל', כלומר, מצד המשפט והדין לא היו מחוייבים רק לילך עם ישראל, אבל הם הוסיפו ועשו הצדקה של ה', כמו שנאמר (מיכה ב, ג) 'וה' בראשם', כן והחלוץ יצא בראש, וקיימו היוצא מפייהם. ומזה עליונה מזה זו, וככה יתנהג האדם בין בעניני נפשות בין בדבר שבממון, 'ככל היצא מפיו יעשה' הן צדק לאו צדק.

עין איה שבת א' פרק שני פסקה ריג

תניא רבי נתן אומר כעון נדרים מתה אשתו של אדם, שנאמר אם אין לך לשלם למה יקח משכנך מתחתיד:

האדם הוא מחובר משכל ורגש, אשרי האדם שהשכל והרגש שניהם הם בו בשלימות ובהתאמה להיטיב. כלל המעשים הטובים שבהם נכלל ג"כ לימוד התורה וכל מכשיריה, הם מפתחים את השכל עם הרגש. אמנם ישנן מצוות כאלה הקרובות יותר לשמירת הדיעות האמיתיות שהן מקיימות השכל, וישנן כאלה הקרובות יותר לקיום הרגש הטוב במעמדו ולחלולותו במעלה הוגנת באופן שיתאים עם השכל הטוב. מקור ההבדל הנפשי שבין איש ואשה, שהוא כח הפועל וכח הנפעל שבמין האנושי ביחוד, הוא שיתוד ההשלמה של האשה היא עדינות הרגש הטהור והטוב, והשכל יעזר על ידו כפי המדה האפשרית. ובאיש, השכל הוא העומד בראש והרגש עוזר על ידו, ואשרי אדם אשר זכה ד' ב"נחלת שדי ממרומים", "אשת חיל עטרת בעלה", שכחות נפשה משלימים ביחוד ברגש את הצדדים הצריכים מילוי שבנפש האיש, אשר יסוד כח המרכזי שלו הוא השכל הטהור והחד, המוכן לפעולה ולחשבון, אשה כזאת היא עזר באמת ומי שזכה לה מספר ימיו כפלים.

אמנם מדרגה למטה מהשכל המתבונן הוא הרגש החש והמרגיש את הטוב ואת הרע שבמוסר, את האמת ואת השקר שבלימודים המעשיים והנלוו להם, את היפה וההעור שבכל דרכי החיים, אבל מקיים הוא את השכל ומבססו יפה. הנדרים הנם פונים לצד קדושת הרגש. מצד תגבורת רגש הקדושה, היראה, העבודה ויתר כל הרגשות הטובים, ימלא לב האדם להיות נודר נדר.

אמנם הוא מוזהר שלא יחל דברו, על האדם לידע את הערך הטוב שיש לרגשי קודש כשהם מתנהלים יפה, וחלילה לזלזל בהם. המזלזל בהם ומבעט בטובה הגדולה של המעלה הטבעית האנושית אשר חנן ד' את האדם להציעדהו באורח חיים למעלה למשכיל ולתומכו כבוד, הנה אבד לו ג"כ אותו הערך הנשגב שיש לאשה טובה שהיא עטרת בעלה כ"ז שידע את ערכה. אבל בעון נדרים הנה נהרס אותו כח השומר והמעמיד את תעודת הרגש בחיים. ע"כ התולדות הנמשכות מזה מביאות ג"כ שאשתו של אדם מתה, ופסיעותיו הטבעיות מתקצרות בדרך החיים, גם הרוחניים כמו החומרים, שרק אשת חיל היא שנאמר בה גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה. -לכן צריך האדם לא להתרגש מהר אלא לעצור לחשוב ואז לומר אעשה כך או כך

^(א) נתיבות המשפט חידושים: לעמוד בדיבורו. דכתיב [ויקרא י"ט ל"ו] הין צדק, שיהיה הן שלך צדק [ב"מ מ"ט ע"א]. סמ"ע [סק"יב]. ואם חוזר מחמת יוקרא וזולא, עיין בהג"ה סוף סימן זה.

^(ב) סמ"ע: ראוי לו לעמוד בדיבורו. דרשו רבותינו ז"ל [שם מ"ט ע"א] אמ"ש [ויקרא י"ט ל"ו] הין צדק, שיהא הן שלך צדק, ואפילו נתיקר השער ס"ל להרמב"ם [המובא בציונים אות ט'] והמחבר דלא יחזור בו, משום הכי כתבו סתמא, אבל הרא"ש [ב"מ פ"ד ס"י י"ד] והטור [סעיף י"א] ס"ל דאם חוזר בו המוכר משום יוקרא והלוקח משום זולא לית לן בה, ע"ש ובדרכי משה [שם]:

^(ג) סמ"ע: ואין רוח חכמים נוחה הימנו כו'. פירוש, אין נחת רוח לחכמי ישראל במעשיו של זה, ואין דעתם נוחה "הימנו", פירוש שבשילו, עיין פרישה [סעיף י"א]. ומורי"ם חזר וכתב דין זה בסוף סימן זה, ונמשך אחר לשון הטור, ולא שם לבו שכבר כתבו המחבר כאן, והמחבר אזל בשיטת סדר דברי הרמב"ם: